

ποδῶν πλάτος, καὶ περίπου 120 ποδῶν ὕψος. «Τοσοῦτον ἡ συναρμογὴ τῶν λίθων ἔγινεν ἀκροσφαλῆς,» ἔγραψε τὸ 1824 δ συγγραφεὺς τῆς Κωνσταντινιάδος, «ώστε οὐδὲ πολλοῦ δύνεται νὰ διακρέσῃ ἀκλόνητός» ἀλλὰ τὴν αὐτὴν παρατήρησιν ἔκαμε πρὸ ἑκατὸν πεντήκοντα ἑτῶν δ Τουρνεφόρτιος, καὶ μ' ὅλον τοῦτο ἴσταται ἀκόμη; καὶ πιθανὸν δτὶ θέλει ἴστασθαι ἀφοῦ τὰ πέριξ παλάτια καταρρέουσατ πανταχόθεν καὶ λημονογένεισι.

Ἐπεται συνέχεια.

ΓΕΝΕΣΙΣ, ΠΡΟΟΔΟΣ, ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ.

Πρώτη ἐποχὴ, μέχρι Ολυμπιάδος⁵⁰ (εβδομάδας π. Χρ.)

Αἱ πρῶται ἀρχαὶ καὶ τὰ σπέρματα τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν διεδόθησαν παρὰ τῶν ἀρχαιοτάτων ἔθνων τῆς Αἰγαίου καὶ Ασίας εἰς τὸν λοιπὸν δυτικὸν κόσμον. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς εἰρημένοις ἔθνεσιν ἡ τέχνη, ὡς ἐν γένει πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὑπῆρχε λίγαν στάσιμα καὶ ὥστεν χειρόδετος ὑπὸ τῶν δεσμῶν τῆς θρησκείας καὶ τῆς πατροπαραδότου συνηθείας. Διαπλεύσασα δὲ τὸ πέλαγος ἡ τέχνη καὶ ἀποικᾶσα εἰς τὴν Εὐρώπην, τῆρεν ἔθνος τῆς Ἰνδο-Γερμανικῆς φυλῆς εὐφύες καὶ φύσει φιλόκαλον, κατοικουν πρὸς τούτοις εἰς κλίμα εὐκρατές, εὔμετρον καὶ εὔδαιμον, τὸ ὄπιον ἔθνος ἐφαίνετο ὥστεν προωρισμένον παρὰ τῆς θείας Προνοίας νὰ δεχθῇ εἰς τοὺς κόλπους του τὰ οὐράνια σπέρματα οὐ μόνον τῶν ἐπιστημῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, καὶ νὰ ἀναφύσῃ ἐξ αὐτῶν, μετὰ πολλῶν αἰώνων ἀδινας, τὰ πλέον θαυμαστὰ ἀνθη καὶ τοὺς πλέον ὥραίους καρπούς. Τὸ ἔθνος τοῦτο ἦσαν οἱ Ἑλλήνες.

Οἱ Ἑλλήνες, ὡς μετὰ ταῦτα ἐκλήθησαν, ἦ, μὲ τὸ γενικάτερον τῶν διαφόρων ἀρχαίων ὄνομάτων των, οἱ Πελασγοί, κατόκουν πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων τὰ πλείστα παράλια τῆς πρὸς χειμερινὰς ἀνατολὰς Εὐρώπης, ἥγουν τῆς κυρίως καλουμένης Ἐλλάδος, τῆς Ἰταλίας ἢ μεγάλης Ἐλλάδος, τῆς ἐντὸς του Ἀλυνος Ασίας, καὶ τὰς μεταξὺ τῶν εἰρημένων ἡπείρων νήσους. Οἱ Πελασγοί ἦσαν φυλὴ γεωργικὴ καὶ ποιμενικὴ, ἔχουσα ἡδη μονίμους ἔδρας, πόλεις τετευχισμένας, ναοὺς καὶ ιερά· τὰ δὲ γράμματα, τὰς πράτας ἀρχαὶ τῶν ἐπιστημῶν, καὶ τὰ σπέρματα τῶν τεχνῶν, ἔλαχον διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀφίξεως ἐποίκων τινῶν ἐξ Αἰγαίου, Φοινίκης, καὶ Λυδίας, καὶ διὰ τῆς συνεγοῦς μετὰ τῶν εἰρημένων τόπων ἐμπορικῆς σχέσεως, ητις θαυμασίως εὐκολύνεται διὰ τῶν πολλῶν ἐν μέσῳ κειμένων νήσων.

Διὰ τὰ ἄνω εἰρημένα οὐδὲν θαυμαστὸν, ἐὰν οἱ βασιλεῖς καὶ ἀνακτεῖς τῶν Πελασγικῶν ἐκείνων φυλῶν πρώιμα ἡδη, εἰς τουτὸς πρώτους αἰώνας τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, ἐπεγέρθουν μεγάλας οἰκοδομᾶς, ἔκτιζον ἐρυμάτων ἀκροπόλεις, καὶ εἴχον οἰκίας (ἀνάκτορα) ἵκανῶς μεγαλοπρεπεῖς, κατὰ μίμησιν τῆς παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς ἔθνεσι πολυτελείας οὐχ ἡττον δὲ ἐφίλοτιμοῦντο νὰ ἐπιδεικνύωσι τὰ πλούτη των εἰς λαμ-

πρὰ καὶ πολύτιμα ἔργα τῆς τεκτονικῆς, εἰς οἰκιακὰ σκεύη, ὅπλα, καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Άμα δὲ τῇ τοῦ Πελασγικοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν μεταβολῇ, ἤρξατο καὶ ἡ τέχνη νὰ λαμβάνῃ ταχυτέραν καὶ εὐτυχεστέραν ἐπίδοσιν. Διὰ τῆς τῶν Ἕρακλειδῶν καλουμένης καθάδου εἰς τὴν Πελοπόννησον, οἱ Δωριεῖς, καταγόμενοι ἐκ τῶν δρέων τῆς Βορείου Ἐλλάδος, γίνονται ἡ δυνατωτέρα τῶν Ἑλλήνων φυλὴ καὶ τὴν φυλὴν ταύτην ἐχαρακτήριζεν ἔξοχός τις τάσις ἐπὶ τὸ εὑρυθμόν, τὸ σεμνὸν, τὸ αὐστηρὸν καὶ ἀξιοπρεπές. Τὸ ἰδίωμα τοῦτο τοῦ χαρακτῆρος τῆς Δωρικῆς φυλῆς φανεροῦται καὶ διὰ τῆς εἰκαστικῆς τέχνης εἰς τὸν καλούμενον Δώριον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κόσμον, δστις, καίτοι μεταφυτεύθεις ἐκ τῆς Αἰγαίου, διειπωάθη ὅμως καὶ ἐτελειοποιήθη ὑπὸ τῶν Δωριέων, συμφώνως μὲ τὴν παιδείαν των, μὲ τὸ Δώριον πολίτευμα, τὴν Δώριον μουσικήν, τὰς Δωρίους χορείας καὶ ωδάς. Υστερον δὲ τῆς Δωρίου ἀρχιτεκτονικῆς, πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς, ἐγεννήθη ἡ Ἰόνιος τῶν ναῶν ἐργασία, ητις, οὐσα ἱλαρωτέρα, τρυφερωτέρα, καὶ πολυτελεστέρα, ἀντιστοιχεῖ πάλιν μὲ τὸ ζωηρότερον, γυναικωδέστερον, καὶ ἀβρότερον ἡθος τῆς Ἰωνικῆς φυλῆς, ητις καὶ διὰ τὴν γειτονίαν ἡδη ὑπέκειτο μᾶλλον εἰς τὴν ἐπιρρόην τῆς τῶν ἀνατολικῶν ἔθνων τέχνης.

Ἡ κυρίως εἰδωλουργικὴ τέχνη, ητις εἰσήχθη εἰς τὴν Ἐλλάδα, καὶ ἀνεπτύχθη ὅμου μὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, κατ' ἀρχὰς ὑπηρέτει μὲν ἰδίως τὴν θρησκείαν, κατασκευάζουσα εἰδωλα (ζόανα) διὰ τὴν ἐν τοῖς Ἱεροῖς λατρείαν, καὶ ἀκολουθοῦσα εἰς τοῦτο αὐστηρῶς τὸν παραδεδομένον τύπον. ἤρξατο δὲ πρώιμα ἡδη νὰ καλλωπίζῃ καὶ τὰ χρειώδη σκεύη, οἷον ὅπλα, ἀσπίδας, θρόνους, τρίποδας, κτλ. Καὶ δὲν λείπουσιν οὐδὲ κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους τεκμηρία διὰ ἐφίετο ἡδη μεζίνος ἐλευθερίας, ἀπεργαζομένα καὶ ἀνδριάντας καὶ πρόστυπα ἔργα διὰ ἄλλους παρὰ τοὺς ἀπλῶς θρησκευτικοὺς ἢ βιωφελεῖς σκοπούς. Μόνης τῆς γραφικῆς τὰ δημιουργήματα ἔμεναν ἔτι πολὺν καιρὸν ὑποδεστέρα τῶν πλαστικῶν ἔργων, δύσμορφα καὶ ἄγροικα.

Δευτέρα ἐποχὴ, ἀπὸ Σόλωνος μέχρι Κίμωνος καὶ Περικλέους· Ολυμπ. 50-80, πρ. Χρ. 580-460.

Περὶ τὴν 50ην Όλυμπιαδα, καὶ ἐν μέρει ἔτι πρότερον, συνέβησαν διάφοροι ἔξωτερικαὶ περιστάσεις, αἵτινες ἀπεδείχθησαν ἐπιτήδειοι καὶ ὀφέλιμοι διὰ τὴν πρόσδον τῆς τέχνης. Αἱ μετὰ τῆς Αἰγαίου ἐμπορικαὶ τε καὶ πολιτικαὶ σχέσεις ἔλαχον νέαν ζωὴν, ἀφοῦ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Αιθιοπικῆς δυναστείας ἡ γύρα αὕτη ἔγινε πάλιν εὐπρόσιτος εἰς τοὺς ζένους Ἐλληνικαὶ ἀποικίαι ἱδρύθησαν ἐν Αἰγαίῳ (Ναύκρατις, Όλ. 6) καὶ ἐν Αἰγαίῳ (Κυρήνη, Όλ. 37). ὁ φιλέλην βασιλεὺς Ψαμμήτιχος εἶχε (Όλ. 27, 2) στρατὸν μισθοφόρων Ίωνων καὶ Καρδηνῶν, καὶ ὁ ἀντάρτης Ἀμασίς (Όλ. 5—2, 363, 3) ἦτον ὄφελτως φιλέλην καὶ φίλος τοῦ Πολυκράτους. Ἐν δὲ τῇ Ασίᾳ ἐμισθο-

* Τὸ πρῶτον ἔτος τῆς πρώτης Ολυμπιαδοῦ συμπίπτει μὲ τὸ ἔτος πρ. Χρ.

φόρουν Ἑλληνες παρὰ τῷ Χαλδαίῳ Ναխονάσσαρ (Ὀλ. 44), καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Λυδίας, ὁ Ἀλυάττης καὶ ὁ Κροῖσος (Ὀλ. 55, 1—58, 3), ἐπήρωτων τὰ χρηστήρια τῆς Ἑλλάδος, διέπειπον ἀναθήματα εἰς Δελφοὺς καὶ εἰς ἄλλα Ἱερά, καὶ συνεισέφερον εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἐν Ἐφέσῳ ναοῦ. Πρὸς τούτους ἡκμάζε τότε τὸ ἐμπόριον τῆς Κορίνθου, Αιγαίνης, Σάμου, Μιλήτου, καὶ Φωκαίας· ὁ χρυσὸς τῆς Ἀσίας εἰσέρρεε εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὁ πλοῦτος εἶναι πατήρ τῆς τέχνης, καθὼς ἡ θρησκεία εἶναι μῆτρα αὐτῆς. Μεγάλως δὲ ἔσοήθησαν τὴν τέχνην καὶ οἱ κατασταθέντες τότε πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος τύραννοι (διότι τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα ὑπῆρξε πανταχοῦ καὶ εἰς πᾶσαν ἐποχὴν εὐνοϊκώτερον εἰς τὴν πρόσοδον τῶν τεχνῶν, ἢ ἡ δημοκρατία), οἵτινες ἡθέλησαν διὰ μεγάλων ἔργων νὰ ἀπασχολήσωσι τὴν προσοχὴν, τὰς χεῖρας, καὶ τὴν περιουσίαν τῶν πολιτῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ ἔξωτερικῶν περιστάσεων βαθύτεραι δὲ καὶ γρονιμώτεραι αἰτίαι τῆς τῶν τεχνῶν προόδου ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῇ τῇ ἀναπτύξει καὶ προόδῳ τοῦ ἔθνικοῦ βίου τε καὶ χαρακτῆρος τῶν Ἑλλήνων. Ή ἐπικὴ ποίησις, ἡτις προητούμασε καὶ ὡσπερεὶ διεπόνησε τὴν μυθολογίαν διὰ τὴν εἰκαστικὴν, κυρίως τὴν πλαστικὴν τέχνην, σχεδὸν ἔξηντληθι περὶ τὴν 50ην Ὁλυμπιαδα· ἐξ αὐτῆς δὲ ἀναφύονται ἡτε λυρικὴ καὶ ἡ σκηνικὴ ποίησις, αἵτινες ἔχουσι πλείονα συγγένειαν μετὰ τῆς Γραφικῆς. Ή γυμναστικὴ καὶ ἡ ὄργηστικὴ, ἔξασκούμεναι ἐπὶ πλέον, ἐπεδείκνυνεν εἰς τοὺς τεχνώτας τὰ κάλλιστα προπλάσματα εἰς τὰ ἀπεικονίσματά των μάλιστα ἀφοῦ εἰς τοὺς Ὁλυμπιακοὺς ἀγῶνας πρῶτοι οἱ σταδιοδόροι (Ὀρσιππος ὁ Μεγαρεὺς, Ολ. 15), μετὰ ταῦτα δὲ καὶ οἱ πόνται καὶ παλαισταὶ ἥρξαντο νὰ ἀγωνίζωνται δι' ὅλου γυμνοῦ, καὶ ἀφοῦ οἱ εἰκονικοὶ ἀνδριάντες τῶν νικησάντων ἀδηλητῶν ἥρξαντο νὰ ἀναβέτωνται εἰς Ὁλυμπίαν καὶ ἀλλαχοῦ ἐν τῷ αὐτῷ ἐν φαντασίαν σχήματι. Ἐκδυομένη οὕτως ἡ τέχνη τὰ δεσμὰ τῶν παλαιῶν πατροπαραδότων ἀνατομικῶν κανόνων καὶ τῶν καθιερωμένων διὰ τῆς συνηθείας σχημάτων καὶ τύπων, ἀναγκαζούμενη δὲ νὰ σπουδάσῃ ἀκριβῶς καὶ νὰ μιμηθῇ εἰκονικῶς αὐτὴν τὴν φύσιν, μετ' ὀλίγον μετάνεγκε τὴν ἐλευθερίαν ταύτην καὶ ἐπὶ τὰ τῶν θεῶν τε καὶ ἡρώων ἀγάλματα. Ἐνῷ λοιπὸν μέχρι τότε τὰ πλεῖστα ἀναθήματα ἐν τοῖς Ἱεροῖς τῶν θεῶν ὑπῆρξαν ἔργα τεκτονικὰ, οἷον κρατῆρες, τρίποδες, λυχνοῦχοι, κτλ., ἀπὸ τοῦδε ἥρξαντο οἱ ναοὶ νὰ πληρώνωνται ἀγαλμάτων καὶ ἀνδριάντων τρώντι ζωηρῶν καὶ μιμουμένων τὴν ἀλλήλειαν τῆς φύσεως.

Παρατηρέον ὅμως, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις καὶ εἰς τὰς προόδους της οὐδέποτε πηδᾶ, ἀλλ' αὐτὴ προχωρεῖ βάσιν. Ἐπομένως ἐγένετο καὶ τῆς εἰκαστικῆς τέχνης ἡ μεταβολὴ αὐτῇ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου καὶ στασίμου Ἱερατικοῦ ῥυθμοῦ τῆς Δαιδαλείου σχολῆς ἐπὶ τὸ φυσικώτερον, ς καὶ ταχέως, οὐχὶ ὅμως διὰ μιᾶς, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν καὶ βαθυτόν· ὅθεν ἐφ' ἵκανὸν ἔτι γρόνον παρατηροῦν-

ται ἐν τοῖς δημιουργήμασιν αὐτῆς ὑπόλοιπα ἕγην τῆς ἀρχαίας αὐτηρότητος καὶ τῶν δεσμῶν τῆς παλαιᾶς ἐργασίας. Μ' ὅλα ταῦτα εἶναι αὐτῇ ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν διετυπώθησαν αἱ ἰδέαι, οἱ ἴδανικοὶ χαρακτῆρες τῶν δημιουργημάτων τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης· τὰ πλαστικὰ σχήματα τῶν θεῶν καὶ ἡρώων, οἷον ἦσαν προεγεδιασμένα ἐν τῇ ἐπικῇ ποιήσει, μετηνέγθησαν εἰς τὴν εἰκαστικὴν τέχνην· τὰ παλαιὰ τυπικὰ καὶ ἀκίνητα ξύνα, ὡσὲν διαθέρμανθέντα καὶ ἐμπνευσθέντα παρὰ τῆς ποιήσεως, ἔλαβον ζωὴν καὶ κίνησιν· ὃ τύπος ἐμεινε μὲν, ζωγονούμενος δὲ παρὰ τῆς ἰδέας, ἐπέτυχεν ὄριων εύρυτέρων, ἐντὸς τῶν ὄποιων ὃ τεχνίτης ἐκινεῖτο καὶ περιεστρέφετο μετὰ μεῖζονος ἐλευθερίας. Αὕτη εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς αὐτηρᾶς καὶ σεμνῆς ἐργασίας· καὶ αὐτῇ ἐπρεπε νὰ προηγηθῇ, διὰ νὰ γεννηθῇ ἐξ αὐτῆς ἡ ὡραία καὶ σεμνὴ ἐργασία, κατὰ τοὺς φιλοσοφικοὺς ὄρους τοῦ Βιγκελμάννου.

Τρίτη ἐποχὴ, Ὁλυμπ. 80-III, πρ. Χρ. 460-336.

Απὸ Περικλέους μέχρι Ἀλεξανδρου.

Οἱ Περσικοὶ πόλεμοι ἔξύπνισαν καὶ δικήγειραν ἐν τῇ Ἑλλάδι τὸ ἔθνικὸν πνεῦμα, καὶ ἐδεῖξαν εἰς τοὺς Ἑλληνας τὴν δύναμιν των. Αἱ Ἀθῆναι, καὶ διὰ τὴν φύσιν τῶν κατοίκων των, καὶ διὰ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως προωρισμέναι νὰ γίνωστι τὸ κέντρον τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, ὡφελοῦνται μετὰ μεγίστης δεξιότητος καὶ δραστηριότητος ἐκ τῶν περιστάσεων, καὶ κυριεύουσαι, ὑπὸ πρόσγημα συνεχοῦς πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου, τάς τε γρηματικὰς συνεισφοράς καὶ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν τῶν πλείστων περὶ τὸ Αἴγαιον πέλαγος Ἑλληνίδων πόλεων, γίνονται ἡ πρωτίστη δύναμις τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἡγεμονίας, ἡς οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐστερήθησαν διὰ τῆς ἀναρμόστου διαγωγῆς τοῦ Παυσανίου, ὁ δίκαιος Αριστείδης προσδιορίζει τὸν συμμαχικὸν φόρον μόνον εἰς 460 τάλαντα κατ' ἔτος, τὸ δὲ κοινὸν ταμεῖον εύρισκετο ἐν τῇ ιερᾷ Δηλῳ. Άλλὰ μετὰ ταῦτα πολὺς, καὶ ὁ Περικλῆς μεταφέρει (Ὀλ. 79, 3) τὸ ταμεῖον εἰς Ἀθήνας. Ἐκτοτε ἥρξαντο οἱ Ἀθηναῖοι νὰ μεταχειρίζωνται τὰ κοινὰ ταῦτα χρήματα εἰς ἴδιαιτέρας αὐτῶν χρείας, κυρίως εἰς μεγάλας οικοδομάς. Αἱ οικοδομαὶ αὗται ἀπέβλεπον, αἱ μὲν εἰς τὸν τεγχισμὸν τοῦ ἀστεοῦ καὶ τοῦ Πειραιῶς· αἱ δὲ εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ ἐπικόσμησιν τῆς τε πόλεως καὶ τῆς γώρας διὰ ναῶν, στοῶν, καὶ ἄλλων δημοσίων κατασκευασμάτων.

Ὕπηρετοῦσα τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν μεγαλοπρεπῶν ἐκείνων καὶ ἐνταῦθη χριεστάτων ναῶν ἡ εἰκαστικὴ τέχνη, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ τότε δημοκρατικοῦ πνεύματος («τῆς ἴσηγορίης» κατὰ τὸν Ἡρόδοτον) καὶ τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ, ἀπεδύῃ τὰ δεσμὰ τῆς ἀρχαίας σκληρότητος, καὶ γινομένη ἀεὶ ἑαυτῆς κρείττων, ἀνυψώθη εἰς τὸ ἄκρον τῆς τελειότητος, ιδίως ἐπὶ τῆς προστασίας τοῦ

Περικλέους, διὰ τοῦ μεγάλου Φειδίου καὶ τῶν μαθητῶν τοῦ. Διετήρει δὲ καὶ τότε εἰσέτι ὡγη τινὰ τῆς παλαιᾶς καὶ αὐτηρᾶς σεμνοπρεπείας, ἀπεγομένη καὶ ἀρχὴς ἔτι τῆς θορυβώδους παραστάσεως τῶν παθῶν τῆς ψυχῆς. Ἡ Ἀττικὴ σχολὴ τῆς πλαστικῆς ὑπερίσχυσε μετ' οὐ πολὺ ἐν ταῖς πλείσταις Ἑλληνικαῖς γύρωρις μαλονότι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ, μάλιστα ἐν Ἀργει, διὰ τοῦ Ἀγελάδα καὶ Πολυκλείστου, ἥκμαζεν ἀξιόλογον πλαστῶν ἐργαστήριον. Ωσαύτως προῆλθε καὶ τῆς γραφικῆς ἡ ἐπίδοσις ἀπὸ τῶν Ἀθηναῖς τεχνιτῶν τῶν περὶ Πολύγνωτον τὸν Θάσιον.

Ἀλλὰ ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος οὐ μόνον διέκοψε τὰς σγέσεις μεταξὺ τῶν δύο εἰρημένων σχολῶν τῆς πλαστικῆς, καὶ ἡ φάνησε τὰ πλούτη καὶ τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ἀλλὰ, τὸ γείριστον, (συνεπιλαθομένης εἰς τοῦτο κατὰ πολὺ καὶ τῆς λοιπώδους νόσου), διέφθειρε καὶ τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθνικὰ αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων ἀπάντων, καὶ ἴδιως τῶν Ἀθηναίων. Ἀντὶ τοῦ Ὁλυμπίου Περικλέους ἀνεφάνησαν ἐν τῇ Πυνκι ἀνάξιοι δημιαργοὶ, οἱ βυρσοδέψης Κλέων, οἱ λυχηγοποὺς Ὕπερθολος, καὶ ἄλλοι ὄμοιοι εἰς τὸν οἰκιακὸν βίον λαμβάνουσιν οἱ ἑταῖραι δεῖ μείζονα ἐπιβρόκην· ὁ παθητικότατος Εὐρυπίδης μετὰ τῶν λεπτῶν ῥήσεων καὶ γλαφυρῶν γνωμιδίων του προτιμᾶται τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους εἰς τὴν τραγῳδίαν· ἡ ἀρχαία σώφρων λυρικὴ ἔξοκέλλει εἰς ἀρχαίνουσας διθυράμβους· ἡ μυσικὴ ἀπομακρύνεται τοῦ πρώτην αὐτηροῦ καὶ ἡθικοῦ χαρακτήρος της· σοφιστικὴ τις διαλεκτικὴ νομίζεται ὁ κοιλοφῶν τῆς ἐλευθερίου παιδείας· ἡ παλαιὰ εὑρυθμος καὶ σύμμετρος εὐγλωττίκης καταντᾶ εἰς περισσότερον καὶ παθητικὴν ῥήτορικήν. Οὕτω δὲ πᾶσι τούτοις φθείρεται καὶ ἡ ἀρχαία περὶ τὰ ἔξωτερικὰ κινήματα τοῦ σώματος εὐγημασύνη καὶ εὔκοσμιά· καὶ ἐνῷ ἐν τῷ Περικλεῖ ἔτι ἐπανεῖται «προσώπου σύστασις ἀθρυπτος εἰς γέλωτα, καὶ πράτης πορείας, καὶ καταστολὴ περιβολῆς πρὸς οὐδὲν ἐκταραπτομένη πάθος ἐν τῷ λέγενι,» ὁ Κλέων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν εἰσίγοροι ἐπὶ τῷ θηρίᾳ «τὸ τὴν γεῖρα ἔξω ἔχειν,» καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐμπαθῆ καὶ θίασα σγήματα.

Ἡ ζωηρὰ ἔνδυσις καὶ σωματικὴ παράστασις τῶν παθῶν τῆς ψυχῆς μετηνόγηθη καὶ εἰς τὰς εἰκαστικὰς τέχνας, ὡστε αὐταὶ περὶ τὴν 100 Ὁλυμπιάδα καὶ ὕστερον (διὰ Σκόρπια, Πραξιτέλους, Ζευξίδος) ἀνυψώθησαν μὲν εἰς τὴν ἀκροτάτην βαθμίδα τῆς προσφυγῆς μηδίσεως οὐ μόνον τῶν σωμάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν τῆς ψυχῆς παθῶν καὶ ηθῶν, συνάμα δὲ ἥρξαντο νέαν ποιούνται καὶ τὴν ἀρχαίαν εὑρυθμίαν καὶ σεμνότητα καὶ αἰδὼ (οἱ πορνογράφοι). Ἀλλὰ οἱ συγγοιοὶ καὶ ἀλλεπάλληλοι πόλεμοι, ή ἔξασθεντος καὶ παράλυσις τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ή ἐν τῷ ιδιωτικῷ βίῳ ἀστατία καὶ η περὶ ἐφημέρους ήδονάς δημόσιος δαπάνης, ιδίως ἐν Ἀθηναῖς (τὸ θεωρικὸν), ἐμπάδισαν μεγάλας ἐπιγείρσεις, καὶ ἀρχηκαν τὴν τέχνην ἀνευ προστατῶν (πλὴν

τοῦ Κόνωνος καὶ τοῦ Λυκούργου)· ἔως ὅτου περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐφεξῆς ἐποχῆς οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς ἀνέτειλαν ὡσάν νέοι εὐεργετικοὶ ἀστέρες ἐπὶ τοῦ δρίζοντος τῶν τεχνῶν. Αὕτη δὲ ἡ μεταβολὴ συμμετέθαλε καὶ τῆς τέχνης τὸ πνεῦμα, ὃς προμηνύουσιν ἥδη φαινόμενά τινα περὶ τὰ τέλη τῆς προκειμένης περιόδου.

Τετάρτη ἐποχὴ, ἀπὸ Ἀλεξανδρου μέχρις ἀλλασσεως Κορίνθου.
Οἶλυμπ. III—158, 3 (πρ. Χρ. 336—146.)

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων διὰ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης, ἡ τέχνη, μὴ εύρισκουσα πλέον ἵκανὴν ἐμψύχωσιν καὶ τροφὴν εἰς τὰς παλαιὰς μητροπόλεις της, παρεδόθη καὶ ἔξοχὴν καὶ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν νικητῶν. Διαβάσα δὲ καὶ αὐτὴ, μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀλεξανδρου καὶ τῶν διαδόχων του, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, ἀπέδειξεν ἐκεῖ τὰ θαύματά της. Μεγάλαι πόλεις ἐκτίσθησαν ἐν ταῖς γύρωρις τῶν βαρβάρων διότι Ἑλλήνων ἀρχιτεκτόνων· οἱ πάτριοι τῶν Ἑλλήνων θεοὶ ἀφιδρύθησαν εἰς νέους καὶ μεγαλοπρεπεῖς ναούς· καὶ καὶ αὐλαὶ τῶν Πτολεμαίων καὶ Σελευκιδῶν, τῶν Περγαμηνῶν βασιλέων καὶ ἄλλων ἀνάκτων, παρεῖχον ἀπεράντους ἀσχολίας εἰς τεχνίτας παντὸς εἴδους. Διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας παρετάθη μὲν, νοερῶς τε καὶ πραγματικῶς, ὁ δρῖζων τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης ἀλλὰ συγχρόνως ἐγεννήθη καὶ ἐν αὐτῇ, ἡ μᾶλλον ἀνεπτύχθη ἐπὶ πλέον, ὁ ἔρως τῶν κολοσσιαίων ἔργων καὶ τῆς ἔξωτερηκῆς πολυτελείας, καὶ τοῦτο οὐκ ἀνευ βλάβης τῆς αὐτάρκους εὐρυθμίας καὶ ἀγρής καλλονῆς τῆς ἀρχαίας ἐργασίας. Ἡ δὲ θρησκεία ἐγένετο καὶ ἐνταῦθα πάλιν σώτερα τῆς τέχνης, καλύνοντα τὴν ἐντελῆ μίξιν καὶ συγχώνευσίν της μετὰ τῆς τέχνης τῶν βαρβάρων. Ἐν τοῖς πλείστοις τῶν νέων ἐκείνων βασιλείων τῆς Ἀσίας διετήρηθη ἐπὶ πολὺν ἔτη χρόνον ὁ χωρισμὸς τοῦ ἀρχοντος ἔθνους; τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῶν ἀργομένων καὶ ὑπτικών βαρβάρων· κατὰ τὴν Αἴγυπτον, π. γ., περιωρίζετο τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον σχεδὸν εἰς τὴν Ἀλεξανδρειαν καὶ διάγας ἀλλας παραβαλασσίους πόλεις, καὶ μόνον δίλγοι τινὲς θεοὶ τῶν ἀλλοφύλων, ὡς ὁ Σέραπις καὶ ἡ Ἰσις, ἤξιώθησαν ὑποδοχῆς καὶ λατρείας παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Τὰ δὲ κύρια σχολεῖα καὶ ἐργαστήρια τῆς τέχνης, καὶ οὕτως εἰπεῖν ἡ πάτριος ἐστία τῆς, ἐμένοντα ἐν τῇ Ἑλλάδι, οἷον ἐν Σικινῶν, ἐν Ἀθηναῖς, καὶ ἀλλαχοῦ.

Τοιαύτη ἦτον, ὡς ἐν συνούσιᾳ, ἡ τύχη τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἐποχήν. Κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν ἔξετενεν, ἐπὶ τῶν πτερούγων τῆς νίκης, τὴν ἐπικράτειάν της ἐφ' ὅλην σχεδὸν τὴν οἰκουμένην πραγματικῶς δὲ ἥρξατο ἐνταῦθη νὰ παρακμάζῃ καὶ νὰ παρανθῇ. Η τέχνη δὲν ἐνεψυχοῦστο· πλέον ὑπὸ τοῦ καθαροῦ καὶ νεανικοῦ πυρὸς τῆς φιλοτίμου ἀμύλλης καὶ τοῦ ἐλευθεροῦ συναγωνισμοῦ, καθὼς εἰς τὰς ἡμέρας τῆς αἰγαλίδιας καὶ θαυματῆς ἐπιδόσεως της μετὰ τὰ Περσικά οὐδὲ ὑπεθάλπετο ἔτι ὑπὸ τοῦ φιλοπάτριος ἐνθουσια-

σμοῦ, ὅστις εἰς τὰς ποτὲ ἐλευθέρας πόλεις τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξεν ἐν τῶν πρωτίστων ἐλατηρίων της: ἀλλ' ὑπεδουλώθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἀτομικῶν προστατῶν, καὶ ἡ ναγκαζέτο πολλάκις νὰ ἐκπλήρωῃ τὰς ἀπειροκάλους καὶ ἐφημέρους φαντασίας των, οἷον εἰς τὰς συνόδους, τὰ συμπόσια, καὶ ἄλλας αὐλικὰς ἑορτὰς καὶ τελετὰς τῶν βασιλέων, ὅπου ἐν ὅλγαις ἡμέραις ἐδαπανῶντο μέγισται ποστότες χρημάτων, καὶ ἀπητεῖτο μᾶλλον ἔξωτερικὴ πολυτέλεια καὶ μεγαλοπρέπεια, ἡ ἔσωτερικὴ καλλογὴ καὶ τελειότης τῶν ἕργων. Ὅταν δὲ ἡ εἰκαστικὴ τέχνη παρατήται τοῦ δημιουργεῖν μόνιμα καὶ ἐν ἑαυτοῖς καλὰ μνημεῖα, καὶ καταβαίνῃ εἰς ἐκπλήρωσιν ἐφημέρων φαντασῶν, τότε ἀποδύεται τὸν θεῖον αὐτῆς χαρακτῆρα, καὶ καταντῷ βάναυσος δούλῳ.

Ἐκτὸς δὲ τῶν εἰρημένων ἔξωτερικῶν καὶ πολιτικῶν αἰτιῶν τῆς ἀρχομένης φθορᾶς καὶ πτώσεως τῆς τέχνης, συνετέλεσαν εἰς τοῦτο καὶ ἄλλαι αἴτιαι ἐσωτερικαὶ καὶ ὁργανικῶς ἀναγκαῖαι. Ὕπάρχει γενικῶς νόμος εἰς τὴν φύσιν τοῦ παντὸς, ὅτι πᾶν γινόμενον ἔχει μίαν μόνον νεκρὰν ἥλικιαν, καὶ ταύτην βραχεῖαν. Πᾶν γινόμενον, ἀφοῦ φύσηση εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἀναπτυξῆς καὶ τελειότητὸς του, κατὰ τοῦτον τὸν φυσικὸν καὶ ἀπαραίτητον θεσμὸν ἀρχεται νὰ καταβαίνῃ πάλιν. · Διαμένει ἴσως ἵκανὸν χρόνον ἐπὶ τῆς ὑψηλοτάτης ἐκείνης βαθμίδος, καὶ μόνον βραδέως καὶ ἀνεπαισθήτως ἀρχεται νὰ καταρρέπῃ: ἀλλὰ βέβαιον εἶναι ὅτι δὲν προχωρεῖ καὶ δὲν ἀνυψοῦται πλέον, καὶ ὅτι ἐξ ἀπαντοῦς καὶ κατ' ἀνάγκην ὀφείλει νὰ καταβαίνῃ. · Οὐ νόμος οὐτος ἴσχυει ἐπὶ παντὸς ὄργανικοῦ καὶ φθαρτοῦ ὄντος, ἐπὶ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων καθ' ἑκάστους, καὶ ἐπὶ ἔθνων ὅλοκλήρων: ἴσχυει δὲ οὐχ ἡττον καὶ ἐπὶ τῶν ἡθικῶν ὄντων, καὶ ἐπὶ τῶν δημιουργημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου νοός. Τὰ γράμματα, ἡ ποίησις, αἱ ἐπιστῆμαι, καὶ ἡ λοιπὴ παιδεία τινὸς ἔθνους, ἔχουσι τὴν νεότητα, τὴν ἥβην, τὴν ἀνδρικὴν ἥλικιαν, καὶ τὸ γῆράς των ὡσαύτως δὲ καὶ αἱ εἰκαστικαὶ δημιουργίαι. Τὴν γενικὴν ταύτην τύχην συνεμερίσθη καὶ τῶν Ἑλλήνων ἡ τέχνη. Διαμείνασα πολὺν χρόνον οἰονεὶ εἰς τὰ σπάργανα τῆς πατροπαραδότου ἀρχαίας ἐργασίας, ἔκαμε κατὰ τὴν δευτέραν ἐποχὴν (οὕτως εἰπεῖν τὴν νεότητά της) ταχείας καὶ θυματάς προσόδους, καὶ ἔδειξε κατὰ τοὺς αἰῶνας τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλους ὅλον της τὸ ὄριμον κύλλος καὶ τὴν ἀνδρικὴν ῥώμην· νῦν δὲ πλησιάζει ἡδη τὸ γῆρας, μακρόθεν μὲν καὶ κατ' ἀρχὰς σχεδὸν ἀνεπαισθήτως, ἀλλ' ὅμως πλησιάζει. Οὐ κύκλος τῶν ἀληθῶς προοδευτικῶν ἐφευρέσεων καὶ τῶν ἐνδεχομένων ἐπινοημάτων καὶ δημιουργημάτων σχεδὸν εἶχε συμπληρωθῆν· οἱ κορυφαῖοι ἑκάστου κλάδου τῆς τέχνης εἶχον φανῆν, ὥστε νέα ἐπίδοσις δὲν ἦτο πλέον δυνατή· καὶ οἱ Ἑλληνες ὥφειλον νὰ εὐχαριστῶνται, ἀνὴδύναντο νὰ διατηρῶσι τὴν τέχνην εἰς τὴν ὄποιαν εἶχε φθάσει στάσιν. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου αἱ τότε πολιτικαὶ περιστάσεις, μολονότι

κατὰ τὸ φυινόμενον λίγαν ὠφέλιμοι καὶ εὔμενεῖς, διέφευραν μᾶλλον τὴν τέχνην, καὶ ὑπερερθίζουσαι τὰς δυνάμεις αὐτῆς καὶ τὴν φιλοτιμίαν ἐπὶ τὸ παρόγεν τοις τι νέον, ἐξησθένησαν αὐτὴν καὶ ἐπετάχυναν τὴν ἀρχὴν τῆς πτώσεως της. Μὴ δυναμένη πλέον νὰ ἐπιδίῃ καθ' ὑψοῦ καὶ κατὰ βάθος, ἐπέδωκεν εἰς τὸ πλάτος, καὶ οὕτω κατάτησε νὰ παραλύηται. Τότε ἡδη ἥρξαντο αἱ ἀπὸ τῶν κανόνων τῆς τέχνης παρεκτροπαὶ, καὶ ἡ θήρα καινοφανῶν μορφῶν καὶ ἀεὶ νέων ἐπινοημάτων, ὃν τὴν ὁμάδαν ἀπαντῶμεν κατὰ τὴν ἐφεξῆς ἐποχὴν ὡς Ῥωμαϊκὴν ἐργασίαν. — Ἀλλὰ καθὼς στερεὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα οὐχὶ τόσον εὔκόλως βλάπτεται καὶ παντελῶς φθίεται ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου, οὕτως ἀντεῖχε καὶ τὸ ὑγίες καὶ ῥωμαλέον σῶμα τῆς Ἑλλήνικῆς τέχνης ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον, καὶ τὰ δημιουργήματά της ἔμειναν ἔτι ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας σπουδῆς καὶ θαυμασμοῦ ἄξια.

[Ἐκ τοῦ Ἐγγειριδίου τῆς Ἀρχαιολογίας τῶν Τεχνῶν, ὑπὸ Λ. Ροσσίου.]

ΕΚΔΡΟΜΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗΝ ΠΑΡΑΙΑΝ ΤΗΣ ΚΑΣΠΙΑΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ.

(Συνέχεια. Ἰδε Σελ. II-16.)

Μετάβιξις ἀπὸ Ἐνέδειον εἰς Μπριέ-Μπαζάρ. · Ή πόλις Ρέστι. Πληθυσμὸς καὶ οἰκίαι αὐτῆς. · Ο διοικητὴς τῆς ἐπαρχίας. · Ο τῆς Περσικῆς κυβερνήσεως τρόπος τοῦ ἀπονέμειν τὰ ὑπουργήματα. · Ο Πρίγκιψ Γιαγγία Μιρζῆ. · Ἐπίσκεψις πρὸς αὐτὸν. Μουλάδες· συναντηθέντες ἐν τῇ οἰκίᾳ του. · Ἀλλόστοις ιδέαι τῶν Περσῶν περὶ Ἐλλάδος καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος.

ΔΙΑ νὰ ὑπάγῃ τις εἰς τὴν πρωτεύουσαν Ρέστι, συντομώτερον καὶ ἐνταῦτῷ προσφορώτερον δρόμον δὲν ἔχει περὰ νὰ ἐμβιβασθῇ εἰς ἀκάτιον, καὶ νὰ περάσῃ πρὸς τὸ ἀντικρυ μέρος τοῦ κολποῦ, οἱ περίπου μίλια ἡπέλχον τοῦ Ἐνζελίου. Προτιμήσαντες καὶ ἡμεῖς τὸ μέσον τοῦτο μᾶλλον παρὰ τὴν διὰ ἥρης πορείαν, ἀναμέσον δυσῶν καὶ ἀπεράντων λιμνῶν, ἐμισθώσαμεν λέμβον, ὃπου καὶ ἄλλοι ταξιδιῶται, Πάρδοι καὶ Μῆδαι καὶ Ἐλαμῖται καὶ Ἀρμένιοι καὶ Τάταροι καὶ λοιποί, περὶ τοὺς εἴκοσι τὸν ἀριθμὸν, συνεπιθετούσες μεθ' ἡμῶν, ἐπεσωρεύθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μολις ἡδύναντο νὰ καθίσωσι· καὶ οὕτως ἐξεπλεύσαμεν τὴν πρωταί, μολονότι ἡ ἔκρη τῆς θαλάσσης νηνεμία, καὶ τὸ ὑπεργέμισμα τοῦ πλοιαρίου μας, προεμήνυον βραδυτάτην τὴν διάβασιν. · Ἐν τοσούτῳ ἡπειροχρύνθημεν κατ' ὀλίγον τοῦ λιμένος κωπηλατοῦντες, καὶ ἀναμένοντες τὴν ἑωθινήν αὔραν, διὰ ν' ἀναπτετάσωμεν τὸ ιστίον μας. · Οπισθεὶς ἡμῶν, τὸ Ἐνζελίον ἐφάνειτο ἡδη ἐξ οἰκιασμένον ἀπὸ τὰ εἰς τὴν προκυμαίαν ἰστάμενα παραλήγων πλοῖα, καὶ ἀπὸ τοὺς εἰς τὰ πέριξ αὐτοῦ δρυμῶνας καὶ κήπους κιτρέων· τὸ δὲ στόμιον τοῦ λιμένος ἔγινεν ἀφαντον, καὶ ἡς συνηνωμένον μὲ τὴν στερεάν. · Η θαλάσσια ἐπειτα τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, παρέβαστο τὴν δρθαλμοπλανίαν*, ἔχαμε τοὺς δύο ήμικυκλίους ισθμοὺς, τοὺς σχηματίζοντας τὸν κολπον, νὰ ἐμφαίνωνται εἰς τὰ δύματα τῆς θαλάσσης, διαφόρων μεγεθῶν καὶ σχημάτων νησίδια, διάγοντας ἀπ' ἀλλήλων διεστῶτα, καὶ ὡς ἐπὶ τῶν χρυσταλλοειδῶν καὶ διαφανεστάτων διδάτων ἀπηρομένα. Τινὰ μὲν, πραγματικῶς ὑπάρχοντα, καὶ ἀκανονίστας ἀλλά

* Ο συγγραφεὺς ἔννοει τὸν κατοπτρισμὸν, Γαλλιστί mirage.